

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

*Л.І.Нічуговська,
доктор педагог. наук, професор,
ВНЗ Укоопспілки „Полтавський університет економіки і торгівлі”,
м. Полтава, УКРАЇНА*

Розглядаються особливості формування професійної мобільності студентів технічних ВНЗ у контексті підвищення їх конкурентоспроможності. Зосереджується увага на організаційно-методичних шляхах формування основ професійної мобільності студентів ВНЗ при вивченні циклу навчальних дисциплін математичної та природничо-наукової підготовки.

Ключові слова: професійна мобільність, конкурентоспроможність, технічна освіта, адаптивна концепція.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою вищої професійно-технічної освіти є проблема формування конкурентоспроможності майбутнього інженера для різних галузей ринкової економіки. Невипадково, в законі України „Про освіту” (1996 р.), „Про професійно-технічну освіту” (1998 р.), Концепції розвитку професійно-технічної освіти України (2003 р.), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. та інших офіційно-нормативних документах держави наголошується на необхідності підготовки конкурентоспроможних фахівців, які здатні не лише усвідомити закони функціонування вільного ринку та знайти в ньому своє місце, а й мати високий рівень професійної компетентності та бути мобільним на ринку праці.

Інтеграція України в Європейське і світове співтовариство, соціально-економічні і духовні процеси, що відбуваються в суспільстві, прискорене впровадження нових технологій та низка інших факторів обумовили виникнення динамічного ринку праці, який не лише формує певні вимоги до працівників, а й ініціює появу нових напрямків професійної діяльності. Ця тенденція значною мірою детермінується структурною перебудовою вітчизняної економіки, в ос-

нові якої перехід від індустріальної економіки до інформаційної, що й обумовлює специфіку сучасного ринку праці.

Аналіз результатів соціологічних опитувань, оприлюднених експертами Інституту П. Горшеніна дозволив виявити особливості функціонування сучасного ринку праці з позицій головних учасників цього процесу.

Зокрема, експерти підкреслюють, що освіта у пострадянських країнах перестала виконувати свою головну функцію – функцію соціального ліфту. Водночас, більшість українців (51,6 %) вважають, що саме від освіти залежить статус людини в суспільстві, який пов’язується з перспективним працевлаштуванням лише у 42 % респондентів. При цьому тільки 40 % українських студентів переконані, що якісна освіта допоможе їм у майбутньому зробити кар’єру [7]. Останнє певною мірою засвідчує про доволі помірний рівень мотивації студентів до навчання в процесі професійної підготовки у ВНЗ, що знаходить відображення у сформованості рівня професійної мобільності та конкурентоспроможності випускників, які намагаються працевлаштуватись як самостійні суб’єкти.

З позицій роботодавців, аналітики відзначають, що на сучасному ринку праці з

одного боку спостерігається криза процесу спеціалізації, а з іншого посилюються інтеграційні взаємозв'язки між галузями народного господарства в контексті професійної діяльності фахівців. Перша тенденція сприяє появі на ринку праці надлишкової кількості випускників різних ВНЗ, але з ідентичних напрямів професійної підготовки та їх неконтрольоване зростання, що не лише призводить до відчуження однієї спеціальності від іншої, але й викликає проблеми з працевлаштуванням.

Друга тенденція обумовлена об'єктивною необхідністю посилення міжгалузевих інтеграційних процесів потребує випускників ВНЗ і технічних у тому числі, з мегамотивацією на опанування широким спектром фундаментальних міжпрофесійних та загальнопрофесійних технічних знань, які б змогли забезпечити професійну мобільність фахівців в контексті підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Однак сучасна вища професійна школа та технічна у тому числі переважно орієнтована на підготовку студентів для певного напрямку професійної діяльності і не в змозі в повній мірі врахувати специфічні особливості розвитку сучасного ринку праці.

Отже актуалізується проблема підготовки професійно мобільних фахівців з інженерії у технічних ВНЗ, що зможуть адаптуватись до вимог роботодавців в умовах мілкого ринкового середовища.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення наукових публікацій, присвячених питанням вищої школи, дозволяє констатувати виявлення різних підходів до поняття „професійної мобільності”, яке розглядається з позицій соціології, психології та педагогіки. Зокрема, в соціології професійна мобільність розглядається як один із видів соціальної мобільності і є:

- процесом переміщення між ієрархічно і функціонально організованими елементами соціальної структури (класами, верствами, групами та категоріями населення, позиціями (С. Макеев та ін.)

- концепція, феномен, який розповсюджується на соціальну практику і асоціюється з цілісним і безперервним розвитком

(Е. Мерфі-Леджьюн)

У психологічних дослідженнях професійна мобільність розглядається як невід'ємна складова конкурентоспроможності особистості, при цьому розкриваються особливості професійної мобільності в контексті проблем професійного становлення і розвитку особистості (Е. Зеєр, Г. Климов, А. Маркова тощо).

Серед педагогічних досліджень професійна мобільність майбутнього фахівця розглядається як:

- одна із цільових домінант вищої професійної освіти, що носить інтегративних характер (О. Нікітіна, Є. Іванченко, Б. Ломов та ін.);

- критерій професійної компетентності і як вміння знаходити способи розв'язання проблем та виконання нестандартних завдань (Р. Арнольдс, А. Шелтон, І. Шпакіна та ін.);

- зміну професійної належності фахівця і як здібність і готовність особистості працювати в умовах динамічних змін у рамках своєї спеціалізації (Ю. Биченко, Н. Кожем'якіна, О. Малигіна, В. Бордовський та ін.);

- здатність і готовність суб'єкта до опанування новою технікою та технологіями, до одержання додаткових знань та вмінь, що забезпечують ефективність трудової діяльності (С. Вишнякова, С. Вершловський, Н. Анісімова та ін.).

Незважаючи на численні наукові доробки, що пов'язані з дослідженням професійної мобільності студентів технічних напрямів підготовки у ВНЗ, слід відмітити недостатню увагу науковців до розкриття організаційно-методичних шляхів формування основ професійної мобільності в контексті підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Метою статті є розкриття організаційно-методичних шляхів формування основ професійної мобільності студентів ВНЗ при вивченні циклу навчальних дисциплін математичної та природничо-наукової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Проведений контекст-аналіз поставленої пробле-

ми щодо технічних ВНЗ дозволив виокремити найбільш перспективні, на наш погляд, практичні підходи до її поступового розв'язання в контексті поставленої мети.

Узагальнюючи результати існуючих досліджень й гіпотетично поширюючи їх на процес професійної підготовки студентів в Україні, можна зробити висновок про необхідність системних перетворень в організації діяльності технічних ВНЗ. Як вже відзначалось, на фоні загальної тенденції щодо зниження базової підготовки випускників загальноосвітніх закладів, трансформації інтересів молоді та зміни мотивації в навчанні тощо спостерігається жорстка конкуренція між дипломованими фахівцями на вітчизняному ринку праці. Все це не тільки ускладнило традиційну систему підготовки у ВНЗ, а й актуалізувало проблему формування професійної мобільності студентів технічних ВНЗ в контексті підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на сучасному ринку праці.

Доцільно підкреслити, що поставлена в такому форматі проблема ще не була предметом комплексного філософського, соціологічного та психолого-педагогічного вивчення в цілому.

Разом із тим, в останні роки в науковій літературі посилюються пошуки ідей, цілей та сенсу в контексті обґрунтування технологічних аспектів формування конкурентоспроможності студентів ВНЗ та професійної мобільності як її детермінанти, але, як правило, ці дослідження пов'язані з питаннями загальних підходів до проектування технологій підготовки фахівців того чи іншого окремого напрямку у сучасних умовах (А. Денисова, М. Кларін, А. Нісімчук, О. Падалка, Ю. Сурмин, А. Фурман та ін.).

При цьому нерідко рівень конкурентоспроможності студентів ВНЗ ідентифікують з професійною компетентністю майбутніх випускників. Зокрема, розглядаючи якість підготовки випускників ВНЗ, критерієм якої виступає професійна компетентність, з позицій рекомендацій ЮНЕСКО слід зазначити, що суть концептуальних вимог до професійної компетентності зводиться до розширення знань, умінь та на-

вичок, необхідних безпосередньо для збільшення ефективності праці та в сфері життєдіяльності в цілому. При цьому рекомендовано змістити акцент від опанування чисто виробничими знаннями, вміннями та навичками й замінити їх системним спектром знань, вмінь та навичок, в тому числі й тих, що необхідні для охорони й покращення здоров'я, демографічного розвитку, зберігання й розвитку національних традицій та культури; раціонального використання природних ресурсів, захисту довкілля та оцінки екологічного ризику в процесі реалізації певних виробничих стратегій тощо. Зрозуміло, що такий підхід сприятиме формуванню конкурентоспроможності студентів ВНЗ.

Разом із тим конкурентоспроможність фахівця є, на нашу думку, інтегративною характеристикою його професійної підготовки, складовою якої є професійна компетентність, що базується на зростанні ролі особистості в соціальних перетвореннях, вдосконаленні його здатності стосовно розуміння динаміки процесів розвитку та можливості впливу на його результат, що і може бути покладено в основу проектування всієї навчальної діяльності у технічних ВНЗ.

Із позицій компетентнісного підходу професійну мобільність студентів технічного напрямку підготовки ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, що виявляється в готовності та здатності майбутнього фахівця до зміни професійних функцій в межах однієї професійної діяльності та опанування новими спеціальностями в умовах динамічно змінюваного ринку праці. Ураховуючи, що професійна мобільність студентів ВНЗ виступає як невід'ємна складова конкурентоспроможності майбутнього фахівця, потребує уточнення поняття конкурентоспроможності.

Для більш детального з'ясування суті поняття конкурентоспроможності скористаємось аналогічним, але відносно товарів. За Д.В. Чернилевським конкурентоздатність товару – це відносна та узагальнена характеристика товару, що відображає його вигідні відмінності від товара-конкурента

за ступенем задоволення споживчих потреб та за рівнем витрат на її забезпечення [1]. У контексті вище означеного поняття, доцільним є урахування, що абітурієнти і студенти виступають в якості споживачів (покупців) освітніх послуг, хоча водночас випускники вузів представляють собою продавців знань і професійних навичок, які змушені на ринку праці конкурувати за робочі місця.

При цьому комплекс конкурентноздатності „товару” забезпечується трьома складовими, а саме: технічними або технологічними, економічними та соціально-організаційними. Якщо спроектувати ці складові на професійну підготовку майбутнього фахівця, то можна певним чином окреслити параметри, що обумовлюють конкурентоспроможність майбутнього фахівця.

По-перше, технічні або технологічні. Це найбільш жорсткі параметри. Сюди можна віднести: спеціальність і спеціалізацію; обсяг засвоєної програми (в годинах, навчальних дисциплінах, модулях, кредитах); оцінювання рівня підготовки; відповідність стандарту або перевищення його; сфери та напрями використання; одержуваний документ (диплом бакалавра або магістра) тощо.

По-друге, економічні – витрати на підготовку фахівця з урахуванням всіх аспектів надання освітніх послуг.

По-третє, соціально-організаційні, що ураховують:

- соціальну структуру споживачів (у нашому випадку випускники та роботодавці);
- національні і регіональні особливості в організації виробництва шляхом розробки відповідних спецкурсів віднесених до варіативної частини програми професійної підготовки;
- збуту, тобто працевлаштування та рекламу майбутніх фахівців.

Отже, поняття конкурентоспроможності майбутнього фахівця призводить до найбільш складної проблеми: які здібності, характеристики, якості, знання та вміння гарантуватимуть професійну мобільність випускника ВНЗ на ринку праці в умовах

нестабільності бізнес-середовища?

Розв'язання цього питання, на нашу думку, лежить у двох площинах:

1. Це вдосконалення системи державних і в тому числі галузевих стандартів щодо вимог до професійної підготовки фахівців відповідного профілю та уніфікація навчальних планів з урахуванням потреб особистості, окремих господарських суб'єктів, держави, суспільства та Євроінтеграційних тенденцій в цілому. Адже, нерідко, спостерігаються такі факти, що студенти, навчаючись на одному й тому факультеті не мають можливості перейти у інший, споріднений за фахом ВНЗ, тому, що мають великі розбіжності у навчальних планах підготовки бакалавра з певної галузі знань.

2. Не менш важливим у цьому аспекті є розробка і реалізація сучасних освітніх технологій особистісно розвивального навчання, спрямованих на розвиток у студентів рефлексії професійної становлення й активізацію їх досвіду в галузі професійної мобільності, розробка моніторингу формування професійної мобільності.

Особливої ваги набуває також визначення спрямованості професійної мобільності студентів (професійна кар'єра, підвищення соціального статусу, досягнення матеріального добробуту тощо); розвиток мотиваційної сфери професійної мобільності (оцінка задоволення (незадоволення) вибором отримуваної професійної підготовки; усвідомлення потреби в професійній мобільності, розвиток особистих якостей, що сприяють професійній мобільності (навчально-пізнавальна активність, рефлексивність, аналітичні, проєктивні, комунікативні здатності); формування знань, необхідних для професійної мобільності (нормативно-правова поінформованість) [2].

Саме останнє й потребує розвитку в навчальному процесі комплексної особистісно-орієнтованої складової, що сполучає вузький професіоналізм з універсальністю одержаних знань, вмінь та навичок.

Зрозуміло, що розробка та реалізація студентами особистісно-орієнтованої траєкторії процесу навчально-пізнавальної дія-

льності як основи їх майбутньої професійної мобільності на сучасному ринку праці, не відбувається тільки в процесі навчання природничо-науковим дисциплінам у технічних ВНЗ, а й за рахунок професійно-орієнтованих у тому числі.

При цьому формування професійної мобільності майбутніх випускників технічних ВНЗ започатковується в процесі природничо-наукової підготовки, серед яких чільне місце посідають математичні дисципліни, що й робить доцільним використання адаптивної концепції математичної освіти студентів ВНЗ.

Процес формування професійної мобільності майбутніх інженерів у ВНЗ буде ефективним, якщо буде базуватись на:

- якості навчання, обумовленої логіко-гносеологічними методологічними умовами теорії пізнання та орієнтованої на виявлення якісних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, певної математичної дисципліни), класифікацію їх зв'язків та відношень з іншими об'єктами. Практичне втілення цього принципу передбачає одержання студентами вищого навчального закладу певного обсягу знань необхідної якості, формування інтелекту необхідного рівня, певних навичок та умінь, необхідних для активної діяльності в майбутньому. Крім того, його реалізація сприяє розширенню світоглядних орієнтирів, що є передумовою активного формування творчої особистості;

- фундаментальності, основою якої є глибинне засвоєння законів буття, розуміння, що людина живе й діє в якісно різноманітному світі, що допоможе майбутньому спеціалісту швидше пристосуватись до швидкоплинних умов ринкової економіки;

- гуманізму, що визначає значимість для системи освіти формування особистості та її соціальних якостей тощо. У цьому контексті необхідне розуміння того, що сучасний напрямок розвитку науково-технічного прогресу в техніці, економіці має бути переорієнтованим з наступним підпорядкуванням таким загальнолюдським цінностям як добро, гармонія, краса, духовність людини. Природна сутність

людини потребує перебування в якісному соціумі, де створені умови для його життя та творчості, і тому, на нашу думку, необхідно твердо відмежуватись від намагань деяких реформаторів звести гуманітаризацію освіти до різкого зменшення обсягу математичних та природничих дисциплін;

- неперервності освіти та випереджаючого її характеру щодо розвитку суспільства, що дозволить забезпечити як послідовність у системі освіти, так і створити умови для постійного вдосконалення знань та навичок. Більш того, в зв'язку з тим, що сьогодні важко спрогнозувати динаміку розвитку та практичного застосування спеціальних знань впродовж десятиріч для будь-якого напряму діяльності суспільства, "... то головну рису випереджаючого характеру освіти багато мислителів бачать у підготовці такої особистості, яка може творчо вирішувати будь-які проблеми, в тому числі і ті, що будуть виникати у майбутньому і про які ми зараз нічого не знаємо" [3, с.25].

Висновки. Таким чином, процес формування професійної мобільності необхідно розглядати як взаємоузгоджену систему психологічних, загально-педагогічних та методичних процедур взаємодії, що регламентують спільну навчальну діяльність викладачів і студентів й позитивно впливають на формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

1. Гребнев Е.Т. *Анализ конкурентоспособности продукции* / Е.Т.Гребнев, Д.Т.Новиков, А.Н.Захаров // *Маркетинг в России и за рубежом*. – 2002. – № 3.

2. Малыгина О.А. *Формирование профессиональной мобильности бакалавров в техническом университете* / О.А.Малыгина // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. – 2011. – № 129.

3. Лутай В.С. *Філософія сучасної освіти: навч. посібник* / В.С.Лутай. – К. : Центр „Магістр-S” творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.

4. Нічуговська Л.І. Адаптивна концепція математичної освіти студентів ВНЗ як основа формування їх конкурентоспроможності / Л.І.Нічуговська // ПостМетодика. – 2008. – №4(81). – С. 2-6.

5. Нічуговська Л.І. Стратегія і менеджмент математичної освіти в професійній підготовці майбутніх економістів у ВНЗ / Л.І.Нічуговська // Дидактика математики: проблеми і дослідження: міжнар. зб. наук. робіт. – Вип.31. – Донецьк : ТЕАН, 2009. – С.7-11.

6. Нічуговська Л.І. Адаптивна концепція математичної освіти студентів ВНЗ і конкурентоспроможність випускників: методологія, теорія, практика : монографія / Л.І.Нічуговська. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 153 с.

7. Есть ли будущее у „белых воротничков” в Украине? – Электронный ресурс. Режим доступа:

http://institute.gorshenin.ua/news/820_est_li_budus_hchee_u_belih_vorotnichkov.html. -- Заголовок с экрана.

Резюме. Нічуговська Л.І. **ПРОФЕСІОНАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧЕСКИХ ВУЗІВ ЯК ФАКТОР ПОВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТІ БУДУЩИХ СПЕЦІАЛІСТІВ.** В статті розглядаються особливості формування професійної мобільності студентів технічних вузів в контексті підвищення їх конкурентоспроможності. Сосредоточивается внимание на организационно-методических направлениях формирования профессиональной мобильности студентов высших учебных заведений при изучении цикла учебных дисциплин математической и естественно-научной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, конкурентоспособность, техническое образование, адаптивная концепция.

Abstract. Nichugovska L. **PROFESSIONAL MOBILITY OF STUDENTS OF TECHNOLOGY AS A FACTOR IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF FUTURE PROFESSIONALS.** In article features the formation of professional mobility students of technology in the context of increasing their competitiveness.

Key words: professional mobility, competitiveness, technical education, adaptive concept.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2012 р.